

El donzell (*Artemisia absinthium*), de Hamlet a l'apocalipsi nuclear

Daniel Climent Giner

Professor de Ciències Naturals - Autor de *Les nostres plantes i Herbari. Viure amb les plantes*

Sovint molta gent considera immiscibles les Ciències i la Cultura tot associant aquesta última als camps artístic-literari i històric. Però això és un error. De fet, quan determinades obres són escrutades amb els ulls de la ciència cobren un nou relleu i eleven el gaudi que sentim en llegir-les, mirar-les, sentir-les, tot mostrant que és possible i desitjable fer interactuar ambdós camps.

Un bon exemple en pot ser la lectura (també) etnobotànica de *Hamlet*, l'obra de Shakespeare en la qual els personatges immortals d'Ofèlia, Poloni, Horaci, el rei Claudi i la reina Gertrudis, Laertes, i tants d'altres, teixen entre si tota una trama de relacions psicològiques com només Shakespeare ha sabut descriure.

En eixes relacions les plantes figuren sovint com a intermediaris de caràcter simbòlic. Perquè Shakespeare, còmplice del públic de la seua època, quan posa en boca de Hamlet, Ofèlia, o Laertes, el nom de determinades plantes, ho fa sabent que la gent entenia perfectament el simbolisme d'allò que usava com a metàfores.

Però, actualment, quan el públic urbà es troba culturalment molt allunyat del món vegetal i del seu univers simbòlic, les referències etnobotàniques no li diuen res i es consideren tan sols una mena de recurs estètic per alleugerir els densos diàlegs que estableixen els personatges. Però els diàlegs, les descripcions, les ofrenes i regals, cobren un nou sentit quan sabem què pretenia significar l'autor quan els feia servir, amb molta precisió, en determinats passatges de l'obra.

Comprovem-ho, tot i que siga només en el cas d'una de les plantes que apareixen en l'obra *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, sovint coneguda tan sols pel nom del personatge principal, *Hamlet*, fill del rei de Dinamarca.

Escena de la representació teatral de "La ratonera", dins l'obra *Hamlet*. Autor: Daniel Maclise (1842).

Hamlet etnobotànic

En l'escena 2 de l'acte III assistim, en companyia de Hamlet i els altres personatges, a la representació teatral de *La ratonera* (el parany).

Es tracta d'una *mise en abîme*, és a dir, d'un recurs estilístic basat en fer una representació dins l'altra i que reproduceix, en reduït, el motiu de l'obra principal.

De fet, *La ratonera* representa teatralment l'assassinat d'un rei ordit pel seu germà i per la reina, que més tard es casen. Això és, fil per randa, el que sospita Hamlet quan, malgrat la mort de son pare, rei de Dinamarca, en circumstàncies no aclarides, s'hagen casat amb una pressa insòlita la reina Gertrud i Claudi, germà del rei finat.

Convidats a la representació, Hamlet observa amb atenció la faç progressivament trasmudada del nou rei en reconèixer en boca dels actors la seqüència d'esdeveniments que l'han dut a ser coronat i a desposar l'esposa del seu germà assassinat.

Hamlet, amb fúria continguda, comenta la progressiva amargor del rei i, dirigint-se al públic, ens diu tan sols una paraula: *wormwood* (català, *donzell*; castellà *ajenjo*).

¿Què és això de *wormwood*/*donzell*, i per què la fa servir Hamlet per descriure el sentiment que embarga el rei?

Donzell és el nom que donem a l'*Artemisia absinthium*, una mata molt ramificada de color gris, aromàtica i amb flors grogues agrupades en capitols penjants quasi esfèrics.

El donzell s'usava antigament per a expulsar els cucs in-

Donzell, *Artemisia absinthium*, a la vall d'Eina (Alta Cerdanya, vessant N dels Pirineus)

testinals, efecte vermífug a què al·ludeix el nom anglés de wormwood, “fusta per a cucs”, propietat que també recull el nostre escriptor del segle XVII Fra Miquel Agustí al *Llibre de secrets d'Agricultura*: «Per fer vi de Donzell, pendreu vuyt drachmas de Donzell, picar lo heu, y lo posareu en un drap no molt estret, y posar lo htu en un vas, y després hi posareu most desobre de tal manera, que per cada onça de Donzell dos cartons de most, y dexauli espirall, perquè lo most nos ves en lo bullir. Lo us de aquest vi es bo per la dolor del ventrell, y del fetge, y pera matar los cuchs que son en lo cos.»

La pronunciada amargor de la planta és tan notable que diversos autors de la Bíblia la usen com a arquetipus de planta desagradable (tot i que potser siga l'*Artemisia judaica*). Jeremies 23:15: «Vet aquí que jo (Jahveh) els faré menjar donzell i beure aigua emmetzinada». Lamentacions 3:19: «El record de l'afflicció i de l'exili és donzell i metzina»).

Una amargor tan forta facilita entendre que Hamlet fera servir la planta com a metàfora quan en mirar l'alterada faç del rei verbalitza la complaença que li causa veure'l així. Una al·lusió que, traslladada a temps actual, seria similar a l'expressió *traga quina!*.

El donzell ha servit per aromatitzar/amargar l'aiguardent i el vi, als quals conferia no tan sols un tast estimulant de la fam, com aperitiu, sinó també certes propietats alteradores de la normalitat psíquica; tot això a causa d'alguns dels components de les fulles de la planta, principalment la tujona, un oli essencial ceto-terpènic molt tòxic capaç de produir al·lucinacions i convulsions, i l'absintina, responsable de l'intens sabor amarg.

Potser això explica que l'aiguardent amargat amb donzell, conegut com a absenta, fóra molt estimat per nombrosos artistes europeus dels segles XIX i XX, que aprofiri-

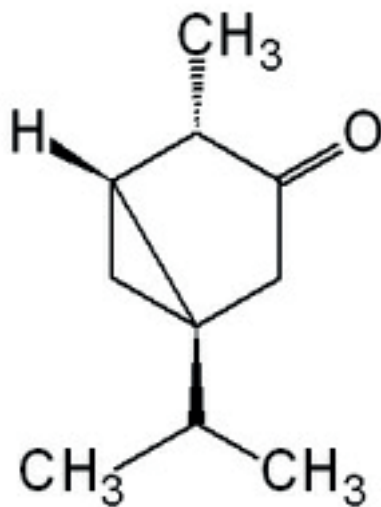

Fig. esq. Tujona, cetona monoterpènica bicíclica saturada (1S,4R,5R)-4-Methyl-1-(propan-2-yl)bicyclo[3.1.0]hexan-3-one

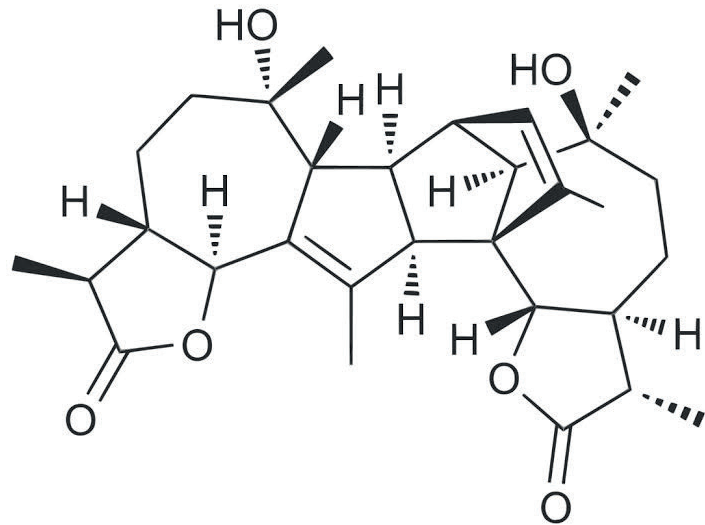

Fig. dreta. Absintina, sesquiterpè lactona (èsters cíclics, amb 15C) (1R,2R,5S,8S,9S,12S,13R,14S,15S,16R,17S,20S,21S,24S)-12,17-dihidroxi-3,8,12,17,21,25-hexametil-6,23-dioxaheptacyclo [13.9.2.0.16.0.2.14.0.4.13.0.5.9.0.20.24]hexacosa-3,25-diene-7,22-dione

taven la fada verda (pel color clorofil·lic de la beguda) per estimular la imaginació, com feien, entre altres, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Musset, van Gogh, Russinyol, Hemingway i un llarg etcètera.

Però, les proves referides a la toxicitat de la tujona van ser tan aclaparadores que a molts països es va prohibir la producció i comercialització de l'absenta: entre 1905 i

1920 a França, Itàlia, Suïssa, Bèlgica i Estats Units; i aquí en la dècada dels 80.

Més coses sobre el donzell... i amb sorpresa final

Però, les curiositats de la planta no acaben amb el seu ús psicotròpic i simbòlic. També hi ha aspectes lingüístics dignes de consideració.

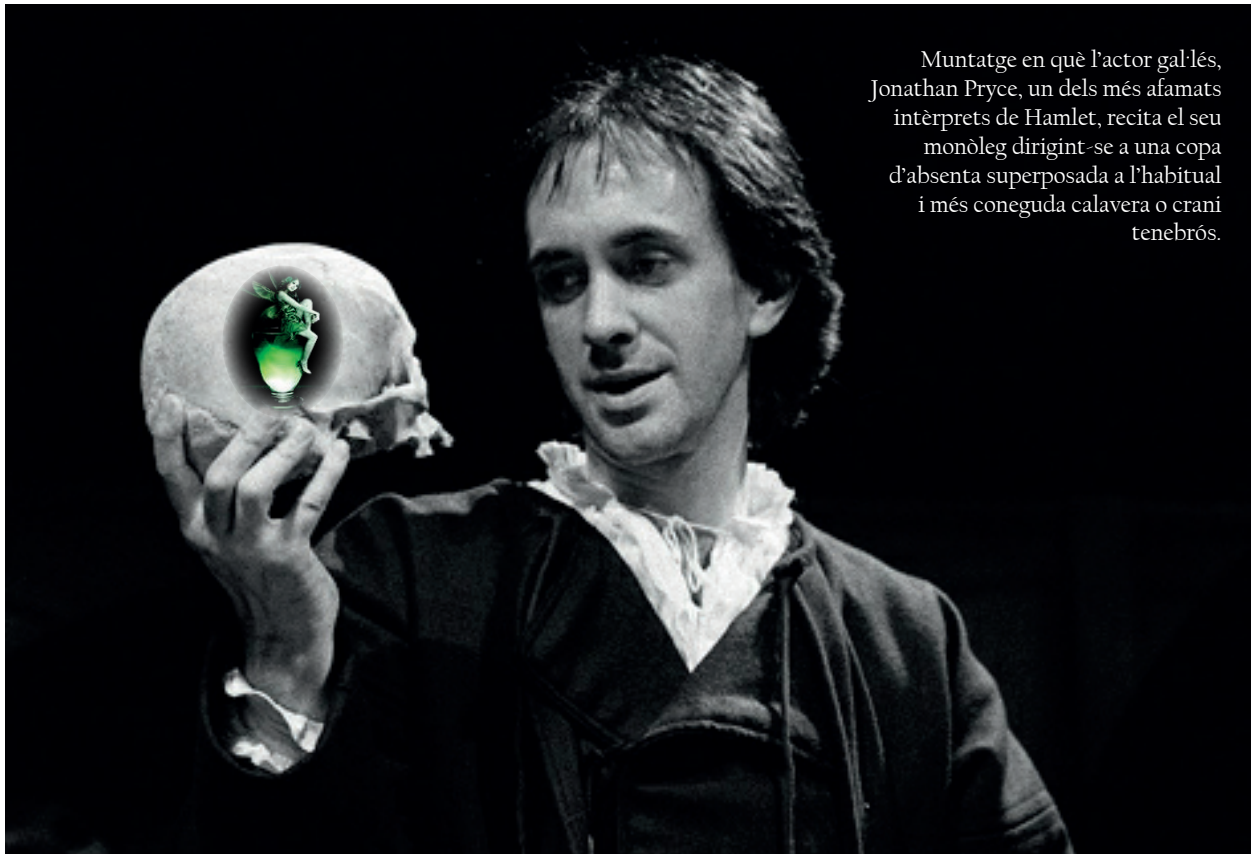
Suposem que estem assistint a la representació de Hamlet en un altre idioma. Si la representació de *La raterra* fóra en castellà, en lloc de wormwood escoltaríem que el príncep de Dinamarca diu *ajenjo* quan es dirigeix als espectadors per informar-los del tràngol amarg que estan passant sa mare i son tio, els usurpadors.

I si fóra en francès, el nom que faria servir Hamlet seria *absinthe*, nom del qual –ja ho haurem endevinat– deriva la nostra coneguda, encara que prohibida, absenta. Però, ¿i si la representació de Hamlet estiguérem veient-la en alemany? També en aquesta ocasió ens sonaria el nom de la planta, però per associació amb una altra beguda, *Wermut*, que és el nom del donzell en alemany i que ha donat nom al vi aromatitzat amb aquesta planta, un

Bevedor d'absenta (1910), de Viktor Oliva. Pintura original al Café Slavia, de Praga.

Muntatge en què l'actor gal·lès, Jonathan Pryce, un dels més afamats intèrprets de Hamlet, recita el seu monòleg dirigint-se a una copa d'absenta superposada a l'habitual i més coneguda calavera o crani tenebrós.

“ A molts països es va prohibir la producció i comercialització de l'absenta: entre 1905 i 1920 a França, Itàlia, Suïssa, Bèlgica i Estats Units; i ací, en la dècada dels 80.

excel·lent aperitiu a causa de l'amargor que li aporten les fulles del donzell i que estimulen la fam abans de l'àpat. Però, de tots els noms que podem conèixer del donzell, un en especial ens posaria els pèls de punta.

Això passaria si assistirem a una representació de Hamlet en ucraïnès. Perquè el nom que diria el príncep en girar-se cap a nosaltres seria un d'inausta fama: *txernòbil*. Sí, en efecte, *txernòbil* és el nom que en ucraïnès s'aplica al *wormwood/donzell/ajenjo/absinthe/Wermut*, o almenys a una de les varietats de l'*Artemisia absinthium*.

Per a qui no se'n recorde, Txernòbil era el nom d'una central nuclear situada a Ucraïna, on el 28 d'abril de 1986 es va produir el major accident nuclear conegut fins ara, amb emmetzinament de les aigües, mort o danys físics i genètics de les persones, etc.

Potser el nom era un fitotopònim relacionat amb el cultiu predominant fins que la prohibició de l'absenta va afavorir que eixes plantacions deixaren de ser productives i els terrenys destinats a la construcció d'una central nuclear, que va adoptar com a nom el fitotopònim. Potser.

Però, les curiositats del nom i de l'esdeveniment que representa no acaben aquí. Perquè per als amants de les profecies, i del pensament apocalíptic, es dona una mena de coincidència morbosa entre aquest esdeveniment i uns versicles de l'Apocalipsi, en concret els 8:10 i 8-11: I

el tercer àngel va tocar la trompeta. I va caure del cel un astre gros, flamejant com una torxa, i va caure sobre la tercera part dels rius i sobre les fonts dels aigües. El nom de l'astre és Txernòbil. I la tercera part de les aigües es va convertir en aigua de txernòbil, i molts homes van morir de les aigües, perquè s'havien tornat amargues.

¿Veritat que no deixa de ser curiosa la coincidència del nom amb la profecia de sant Joan?

Doncs encara pot haver-ne més per a qui tinga interès seguir alimentant la vena apocalíptica, ja que cal recordar que aquell mateix any, el 1986, va tornar a visitar-nos el cometa Halley, predictor habitual de catàstrofes segons cert tipus de pensament.

Per als creients en profecies, ¿representaria el cometa Halley l'astre Txernòbil de què parlava l'Apocalipsi?

Hi ha qui done més en aquest cúmulo de coincidències?

D'haver-ho sabut, de segur que Shakespeare n'haguera tret partit. I potser s'hauria rigut d'aquestes relacions causals que alguns voldrien fer passar per causals.

En tot cas, veiem que no són tan sols la literatura, la psicologia, la mitologia o les disciplines tradicionalment humanístiques, les que ens ajuden a conèixer una cimera cultural com *Hamlet*.

Perquè també la botànica, o l'etnobotànica per a més exactitud, ens poden ajudar a llegir, sentir, veure, entendre, i per això gaudir millor, les obres de Shakespeare.

